

Kőműves Ágnes összefoglalója a *Család, Gyermek, Ifjúság* című folyóirat 2010. évfolyam: 4. számában jelent meg

A Szécsényi Gyerekesély Program¹

Háttér és előzmények

Gyermeki jogok és az EU. 1989. november 20-án kihirdetett ENSZ egyezményt a *gyermek jogairól* a Magyar Országgyűlés az 1991. évi LXIV. törvényében emelte a magyar jog részévé. E törvény szerint a gyermeket megilleti a nemzetközi jogi eszközökben rögzített valamennyi emberi, gyermeki jog. Ezek érvényesítéséhez a gyermek, fizikai és szellemi éretlensége miatt, különös biztosítékokat és gondozást igényel. A gyermek különleges védelmet élvez: a részes államok elismerik, és minden eszközzel biztosítják valamennyi gyermeknek a jogát olyan életszínvonalhoz, amely lehetővé teszi a testi, szellemi, lelki, erkölcsi és társadalmi fejlődését. Az e célból elfogadott törvényekben figyelembe kell venni a gyermek mindenképp felett álló érdekét. A *gyermekszegénység*, mint önálló probléma az 1990-es évek elején került a nemzetközi szervezetek napirendjére. Magyarország folyamatosan, de a 2004. évi csatlakozás után különösen igyekezett követni az EU irányelveit és prioritásait. Az Európai Bizottság és a tagállamok 2007-ben a gyerekek szegénységét és kirekesztettségét határozták meg a 2010. év központi kérdéseként.

A magyarországi gyerekszegénység. A gyerekek és a gyerekes háztartások körében a szegénységi ráták évek óta meghaladják az ország népességére jellemző átlagos szintet. A legutolsó statisztikai adatok alapján a gyerekek 19-20%-a él a medián jövedelem 60%-a alatt. Demográfiai csoportok szerint a három- és többgyerekes, továbbá az egyszülős családok esetében legnagyobb a szegénységi kockázat. Közöttük a szegénységben élők aránya megközelítőleg háromszorosa a teljes népességre jellemző szintnek. A szegénységhez vezető főbb társadalmi tényezők az alacsony aktivitási arány és iskolai végzettség, a szakképzettség hiánya; a „rossz” lakáskörülmények, depressziós térség; rossz egészségi állapot és a roma népességhez tartozás. A szegénység újratermelődésének két legmeghatározóbb intézménye és színtere a család és az iskola. A szülői erőforrások hiánya szűkíti a gyermekek esélyeit arra, hogy képességeiket időben, sokféle irányba fejlesszék. A létbizonytalanság és a szűkösség, illetve a gyermekekkel foglalkozó intézmények szakmai tevékenységének hiányosságai jelentősen korlátozzák az egészséges felnőtt kor és a sikeres társadalmi beilleszkedés esélyeit.²

A szegénység a kilencvenes évek közepe óta egyre inkább a városok elszigetelődő és leromlott részeibe, és sokkal inkább a falvakba húzódik. Magyarországon a szegény gyermekek 60 százaléka

---

¹ Az EU Peer Review résztvevői számára 2010. márciusban készített programismertető rövidített változata. Összeállította: Kőműves Ágnes.

² Bass László – Darvas Ágnes – Dögei Ilona – Ferge Zsuzsa – Tausz Katalin (2007): A szegénység és kirekesztés változása, 2001-2006. *Gyerekesély füzetek* 3. MTA KTI Gyerekprogram Iroda, Budapest
Bass László – Darvas Ágnes - Ferge Zsuzsa (2007): A Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Program kimunkálása. A szegénységben élők helyzetének változása 2001 és 2006 között – különös tekintettel a gyermekes családokra. In: *Stratégiai kutatások 2006-2007*, MTA-MEH, Budapest, 2007
Darvas Ágnes – Tausz Katalin (2006): *Gyermekszegénység*. DEMOS, Magyarország.

falun, kis településen él. Ezzel együtt romlanak a szülők munka- és továbbtanulási esélyei, a gyerekek fejlesztési-iskolázási esélyei és az őket szolgálni hivatott intézmények minősége is. Évek óta azt látjuk, hogy a fiatalok 20-25 százaléka „elvész” a társadalom számára. Minthogy nem tudnak sem piacképes iskolázottságot, sem eladható szakmát szerezni, többségük nagy valószínűséggel nem fog semmilyen rendszeres, tisztességesen fizetett munkához jutni. Ezzel az ellátatlanok, segélyezett, reménytelenül közmunka-csapidába kerülők közé kerülnek, és a köz szegénységére szorulnak. A szegénységben felnövő gyerekek a többiekénél betegebbek, rövidebb ideig élnek, és egész életüket beárnyékolja a reménytelenség, a hiányok, a sivár élet. Ha nem történik hathatós változás, a szegénység újratermelődése folytatódik. Ez társadalmi feszültségekkel, a gazdaság fejlődését visszafogó óriási közterhekkkel jár, miközben az állampolgárok negyedének/harmadának élete a méltatlan vergődés marad. Ezért a cselekvés elkerülhetetlen.

Az európai gyerekszegénység. A legtöbb EU tagországban a gyerekek szegénységi kockázata nagyobb, mint az össznépeességé. Csak az északi országok és Szlovénia azok, ahol a gyerekszegénység aránya alacsonyabb az össznépeesség szegénységi rátájánál. Magyarország teljes népeességének szegénysége (12%) az EU 27 átlagánál (17%) valamivel kisebb, de a gyerekek esetében kedvezőtlenebb a helyzetünk (EU 20%, Magyarország 19%) Ezért a 27 tagállamon belül azon 5-6 ország között vagyunk, amelyekben a *legnagyobb a távolság a népeesség és a gyerekek szegénysége között, a gyerekek rovására.*

A gyerekszegénység egyik fontos oka a szülők nagyarányú munkanélkülisége. A magyar aktivitási arány köztudottan az egyik legalacsonyabb Európában. Ennek következtében relatíve nagyon magas a foglalkoztatott nélküli háztartásokban (az elmúlt 4 hétben senkinek sincs munkája a háztartásban) élő gyerekek aránya. Az EU 2007-re vonatkozó adatai szerint ez az arány 13,5 százalék, a második legmagasabb.³

Európai összehasonlításban nagyon nagymértékű a szegénység, és kivált a gyerekszegénység falura szorulása. Nyugat-Európa jelentős része urbanizáltabb, mint az északi, a keleti és részben a déli országok. Magyarországon kétszer annyi gyerek él falun (EU definíció szerint „ritkán lakott” településen), mint Európa 25 tagállamában (EU: 25%, Magyarország 51%), és amíg Európában a szegény gyerekek 29 százaléka, addig Magyarországon a *szegény gyerekek kétharmada falun él.*

Politikai válasz a szegénység kihívására. A szegénység újratermelődése Magyarországon olyan súlyos és növekvő problémává vált, hogy társadalmi cselekvést, közösségi beavatkozást igényel, és pedig a lehető legkorábbi életszakasztól, mivel

- A korai életévekben elszenvedett nélkülözések az egész életpályára hatással vannak.
- Bizonyított, hogy a korai életkorban történő beavatkozások jóval hatékonyabbak, mint a későbbi kompenzáló programok.

---

³ 2007-ben a munkanélküli háztartásban élő gyerekek aránya Szlovéniában volt a legalacsonyabb, 2,2%, nem érte el a 6%-ot Görögország, Finnország, Spanyolország, Portugália, Ausztria, 10 %-nál alacsonyabb volt további 9 országban, Szlovákiában 10,6%, Belgiumban 11,8%, Bulgáriában 12,8%, Magyarországon 13,5%, s a legmagasabb a munkanélküli háztartásban élő gyerekek aránya az Egyesült Királyságban, ahol 17%. Forrása: Eurostat LFS (Labour Force Survey) – Munkaerő-felmérés.

- Beavatkozás hiányában a gazdasági következmény a fenntarthatatlan gazdaság (nincs képzett munkaerő, nincs forrás nyugdíjra, szociális ellátásokra).
- Beavatkozás hiányában a politikai és társadalmi következmény a fenntarthatatlan társadalom (társadalmi feszültségek, kettészakadó társadalom, reménytelenség, passzivitás, betegség, bűnözés és költségei).

Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Program a fenti problémák megoldására tett javaslatként készült el kormányzati felkérésre 2006 márciusában. (A dokumentumot az MTA keretében működő Gyerekszegénység Elleni Program Iroda - GYEP Iroda - dolgozta ki, amely ad hoc kutatócsoportként kezdett működni 2005 végén.) Ez egyrészt olyan javaslatokat tartalmazott, amelyek a gyermekszegénység csökkentését, újratermelődésének korlátozását szolgálják, másrészt felvázolta a hosszú távra, legalább egy generációnyi időre (25 éves időszakra, 2007- 2032.) tervezett program fő irányvonalait, harmadrészt részletesebben kidolgozta az első három év teendőit. Ennek alapján készítette el a kormány a „Legyen jobb a gyermekeknek” Nemzeti Stratégiát 2007-2032 időszakra, amelyet az Országgyűlés 2007. május 31-én a 47/2007. (V. 31.) számú határozattal fogadott el. A Stratégia a gyermekek szegénységének csökkentését, esélyeik javítását huszonöt éven át folyamatosan szolgálni kívánó program. A programhoz sokféle elkötelezettségre és sok hazai és EU-s forrásra lenne szükség. Ezek a program első szakaszában csak részlegesen álltak rendelkezésre, 2008 őszétől a világgazdaság válsága, 2009-től az ehhez kapcsolódó kormányválság tovább nehezítette a helyzetet.

A „Legyen jobb a gyermekeknek” Nemzeti Stratégia

Célok

- Jelentősen, a jelenleginek töredékére csökkenjen a gyermekek és családjaik szegénységi aránya, és ezzel egyidejűleg közeledjenek egymáshoz a gyermekek továbbtanulási esélyei, életkilátásai.
- Szűnjenek meg a gyermeki kirekesztés, szegregálás és mélyszegénység szélsőséges formái, csökkenjen az életesélyeket romboló devianciák előfordulása.
- Alapvetően alakuljon át azon intézmények és szolgáltatások működés módja és szemlélete, amelyek ma hozzájárulnak a szegénység és kirekesztés újratermelődéséhez. Ezeknek az intézményeknek és szolgáltatásoknak a mainál sokkal többet kell tenniük a gyermekek képességeinek kibontásáért, azért, hogy felnőttként értelmes tevékenységek révén, teljes jogú polgárként kapcsolódjanak be a társadalom életébe.

Kiemelt fejlesztési területek

A Stratégia a gyermekek és családok életét legközvetlenebbül meghatározó területeken kíván tenni valamit. A következő fejlesztési területeket (amelyek egyben „funkcionális prioritások”) jelöli ki:

- Foglalkoztatás, munkaerő-piaci helyzet javítása; A gyermekes családok anyagi helyzetének javítását szolgáló ellátások fejlesztése

- Lakás, lakhatás feltételeinek, minőségének, biztonságának javítása
- A képességek kibontakoztatását, a sikeres iskolai pályafutást segítő intézmények és szolgáltatások fejlesztése, a szegregáció csökkentése
- A gyermekes családokat célzó személyes szolgáltatások és szakellátások fejlesztése
- Egészségesebb gyermekkor biztosítása.

Horizontális (minden területet átmetsző) prioritások.

Az első négy horizontális prioritás érvényesítése közvetlenül hat a mélyszegénységre, mások a szegénység csökkentését összekapcsolják a jogok erősítésével és a demokratikusabb részvétellel. Ennek révén minden gyerek esélyeit javítják. A prioritások:

- A roma kisebbség helyzetének érzékelhető javítása, szegregáltságuk, kirekesztettségük megszüntetése.
- A fogyatékossgal élő gyerekek és családjuk helyzetének javítása,
- A rossz helyzetű települések, térségek fejlesztési lehetőségeinek feltárása, hátrányainak csökkentése.
- A gyermekeket is szolgáló közösségi rendszerek („nagy” rendszerek) esélyteremtő munkájának javítása (iskola, egészségügy, pénzbeli ellátások, közösségi terek stb.).
- A jogok, a jogi szemlélet erősítése, a gyermekek jogainak javuló érvényesítése.
- A szakmák, intézmények, szektorok, továbbá az állami és önkormányzati szervek, a civil szerveződések, az egyházi és non-profit intézmények javuló együttműködése.
- Az állampolgárok, különösen az érintettek – a szegények és a gyerekek – aktívabb részvétele minden őket érintő ügyben.
- A tájékoztatás javítása, az információk sokkal jobb eljuttatása mindenkire, az informatika lehetőségeinek felhasználása a szegénység enyhítésére.

A megvalósuláshoz több évtizedes, folyamatos erőfeszítések szükségesek. Hogy ezek elkezdődjenek, a 25 évre szóló generációs stratégián belül készült egy rövidtávú (javasoltan 3 éves) program, amelynek néhány eleme szerepel a kormány 3 éves cselekvési tervében is. Az Új Magyarország Fejlesztési Tervhez (2007-2013) kapcsolódva a közép- és hosszú távú feladatok megvalósításának egy része elkezdődött.

A Legyen jobb a gyerekeknek program monitorozása érdekében szakértői testületet állított fel az ágazati minisztérium, amelynek minden évben értékelést kell közölnie a megvalósult programokról. Az első ilyen összefoglalás könyv formájában is megjelent, <http://www.gyerekmonitor.hu/> címen követhető nyomon

A Szécsényi alkalmazási kísérlet.

Az MTA Gyerekszegénység elleni Nemzeti Programot kidolgozó irodájának (GYEP iroda) munkatársai a program továbbfejlesztése és a „Legyen jobb a gyermekeknek” hosszú távú Nemzeti Stratégia jobb megvalósítása érdekében kezdték meg a „Szécsényi alkalmazási kísérletet”, a program komplex bevezetését a Nógrád megyei Szécsényi kistérségben, amely 2006-ban még a leghátrányosabb helyzetű kistérség-csoportba tartozott. A kísérleti program indulása óta együttműködik a kistérség vezetőivel, szakembereivel és egyre több polgárával. 2008 novembere óta a program keretét a „Norvég pályázat” biztosítja, ami felgyorsította az eseményeket. A kistérségi munka mind jelentősebb részét végzi a Szécsényi Gyerek Iroda.

A Szécsényi Gyerekesély Program

A kistérség kiválasztása – a 2005-ös helyzet.

A Szécsényi kistérség az Észak-Magyarországi Régióban, Nógrád megyében található. A Palócvidek cserhádi részén, az Ipoly-völgy, a Ménes-patak és Szécsény városa köré szerveződött terület. A településhálózat részben aprófalvas jellegű, az úthálózat hiányos, a kistérségen belül több zsáktelepülés (Nógrádsipek, Piliny, Rimóc, Szécsényfelfalu) is található. A térséget az országos jelentőségű főutak elkerülik. A kistérségben található lakásállomány egy része rossz állapotú, a lakások egynegyede komfort nélküli. A tizenhárom településen, 2005 végén összesen 20 446 ember élt, közülük 4 288 18 éven aluli gyermek.

A rendszerváltás után a kistérség helyzete jelentősen romlott. A korábban viszonylag fejlett mezőgazdasági mikro-körzetként ismert települések és az iparosodott kisvárosként működő Szécsény alkotta településcsoport 2005-ben az ország 42 leghátrányosabb helyzetű kistérsége közé tartozott. A kistérség felnőtt népességének iskolai végzettsége jelentősen elmarad az országos szinttől.

A térség kétségkívül legégetőbb problémája a foglalkoztatottság alacsony szintje és a munkanélküliség, illetve fekete munka. 2004. szeptember végén Nógrád megyében a gazdaságilag aktív népesség 14%-a volt munkanélküli, ami a harmadik legmagasabb érték volt az ország megyéi között. A megyén belül a salgótarjáni és a Szécsényi kistérség volt a leginkább munkanélküliséggel sújtott terület. A Szécsényi kistérség 13 települése között a regisztrált munkanélküliek aránya a legmagasabb Endrefalván (27%), Nógrádmegyeren (24,4%), Magyargécen (19,3%), Nógrádszalókon (18,2%) és Szécsényfelfalun (18,1%) volt.

Az általános iskolás tanulók körülbelül harminc százaléka roma, ez összesen megközelítőleg 700 gyermeket jelent, s a romák aránya növekszik. A kistérség 13 települése közül tíz település iskolájában a roma tanulók aránya meghaladja az ötven százalékot. A szegregáció az egyes településeken különböző mélységben jelenik meg: a teljes szegregációtól, a nyitott szemléletű, integrált iskoláig minden megtalálható.

A helyi program céljai

A helyi program céljai azonosak az országos célokkal, csak a megvalósítás léptéke sokkal kisebb. Ez nemcsak mennyiségi, hanem minőségi kérdés is. A cselekvés módszerei szükségképpen mások. Nincs mód jogszabályalkotásra, a források szűkösek, viszont a személyes szolgáltatások, személyes hatások lehetőségei sokkal nagyobbak, és tényleges lehetőség a civil társadalom cselekvésbe bevonása. A helyi alapcélok: a gyerekek és gyerekes családok életfeltételeinek javítása, hogy jobb alapot adjanak a gyerekek érzelmileg és értelmileg harmonikus, egészséges fizikai és szellemi fejlődéséhez. Konkrétabban: helyi szinten is érvényes cél a *gyermekszegénység csökkentése, a kirekesztés és szegregáció enyhítése, az intézmények és munkatársak szemléletének átalakítása*. Ám az egyes célok tartalma és relatív fontossága módosul, ha helyi szinten értelmezzük ezeket.

A szegénység csökkentése. A fő eszközök, jogszabályalkotás, közös források elvonása-elosztása a kormányzatok kezében vannak, ugyanakkor az anyagi forrásoknak olyan jelentős a szerepük, hogy központi (kölségvetési vagy európai) források nélkül nehéz eredményeket elérni. Az önkormányzatok lehetőségei korlátozottak. Van bizonyos szabadságuk a központtól kapott források átcsoportosításánál, közfinanszírozású szolgáltatások megszervezésénél, segélyek elbírálásánál, odaítélésénél, a pályázati úton való forrásszerzésnél. A helyi feltételek, az említett szabadságok kihasználása, illetve az önkormányzat vezetőtestületeinek szegényekkel és gyerekekkel kapcsolatos beállítódása, az önkormányzatok válaszai e problémák megoldására sokféle változatot mutat. E változatoktól nagyban függ a gyerekek szegénységét csökkentő hatás. Minthogy a mélyszegénység számos formájának enyhítése sokszor csak helyi szinten lehetséges, alapkérdés az önkormányzatokkal való együttműködés.

Kirekesztés és szegregáció enyhítése, mélyszegénység csökkentése. Vannak szerencsés országok, amelyekben megfelelő lakás-, iskola- és egyéb politikákkal lényegében sikeresen kerültk el a szegény bevándorlók vagy etnikumok kirekesztését és szegregálását, megelőzve például a bevándorló gettók, vagy a szegregáló iskolák kialakulását Magyarországon egészen a legutóbbi évekig nem volt tudatos és átfogó anti-szegregációs politika. Ennek hiányában az egyenlőtlenségek gyors növekedésével együtt a mindig is létező, olykor csak lappangó szegregáló/kirekesztő törekvések fokozatosan felerősödtek, tudatosá váltak, már most átrajzolják az ország és a települések térképét. Megjelentek a csak cigányok lakta települések, sőt kistérségek. A szegények falura költözésének spontán okaihoz (lakásfenntartás ellehetetlenülése) az önkormányzatok tudatos szerepe társult. A szelíd, vagy erőszakos nyomásgyakorlás és kiárazás eszközeivel számos budapesti kerület és vidéki város hajtott már végre, vagy folytat ma is sikeres „lakosságcserét”. Az ismert, régóta tartó iskolai szegregáció ma a „tiszta cigány iskolák” megjelenésével teljesül be. A szécsényi kistérségben a települések nagyobb részén jellemző az iskolai szegregáció és a lakóhelyi szegregáció is. Egy településen már szinte csak cigány lakosok élnek. A változás 20 éve folyamatos. A SZGYEP program közoktatáshoz fűződő kapcsolatát nehezíti, hogy az iskola-átstrukturizációk nyomán sokféle érdekütközés jelenik meg. Az esélyegyenlőségi követelmények cigány és nem-cigány gyerekek olyan integrációját követelnék meg, amelyet a jobb helyzetű (roma, de főleg nem-roma) családok elutasítanak. A pedagógusok és családok adminisztratív kényszerítése, a „rideg integráció” országsszerte érdek-borzóító volt, és többnyire hatástalannak bizonyult. Ugyanakkor a szegregált kis iskolák fennmaradása a gyerekek esélyeit rontja. Erre az ellentmondásos helyzetre jelenleg a helyiekkel együtt keressük a megoldást.

A szemlélet átalakítása. Voltak és vannak esély-kiegyenlítő és deszegregáló kormányzati törekvések. Ezek rendre csak részlegesen valósulnak meg, részben a gyenge politikai akarat és forrásszűke miatt, részben azért, mert az *ide kapcsolódó gyakorlatok többségét csak „helyben” lehet megvalósítani*, legyen a hely konkrét intézmény, konkrét település (településrész). Az egyik – ebben a kérdésben perdöntő – szemléleti kérdés az, hogy mennyire fogadják el a helyi szereplők a modern gyermekjogi szemléletet, amely a „gyermek mindenképp fölé álló érdekét” kívánja vezérlő elvvé tenni. E nézet

elfogadása egyben a közösségi felelősség elfogadása is. A másik hasonló fontosságú kérdés az, hogy mennyire toleráns, vagy mennyire előítéletes a helyi közösség: vannak-e roma kisebbséghez tartozók, és velük milyen a „többségi társadalom”, azaz a nem-romák viszonya; vannak-e szegények, és mennyire tartja őket a helyi közösség felelősnek saját helyzetükért; vannak-e fogyatékkal élők, és hogyan fogadja el őket a helyi társadalom? A szécsényi kistérségben is tapasztalható mind a szakemberek, mind a lakosság körében a cigányokkal szembeni előítéletesség és a fogyatékkal élő gyerekekkel szembeni közöny. A gyermekekkel kapcsolatos nézetek megváltoztatása nehéz. *A gyermekközpontú és nem kirekesztő gyakorlatokhoz szükséges az intézmények és munkatársaik, illetve minden érintett és az egész társadalmi környezet gyerekeket értő és toleráns értékrendje, mentalitása, szemléletmódja, magatartása.* Ez a mentalitás Magyarországon sajnos távolról sem általános. Van már sok jó szemléletű, a gyerekek sokoldalú fejlesztéséért és a jó társadalmi együttélésért elkötelezett iskola, de a többség még nem ilyen. Ezért lenne szükség sokféle szemléletformálásra, a mentalitás megváltoztatására. Az előítéletek csökkentése érdekében, de sok más motívum miatt is (kapcsolatépítés, együttműködés erősítése, szakmai fejlesztés) indulástól kezdve szerveztek a szakemberek számára is *képző-szemléletformáló programokat.*

A Szécsényi Gyerekesély Program (SZGYEP) főbb kötelezettségei:

- A gyerekszegénység elleni program, illetve az NS céljainak és alapelveinek megfelelő fejlesztések megvalósítása.
- A fejlesztésekhez szükséges szolgáltatásszükségletek és forrásigények folyamatos felmérése.
- A kistérségben élő gyerekes családok helyzetének javítása, a szükséges szolgáltatások és támogatások kiépítésének elősegítése.
- A szolgáltatások kialakításához és működtetéséhez szükséges humánerőforrások megszerzésének támogatása.
- A Nemzeti Stratégia kistérségi szintű megvalósítását célzó programok szakmai, módszertani előkészítése és támogatása.
- A kistérségi megvalósítás tapasztalatainak folyamatos monitorozása, a következtetések visszacsatolása a helyi tervekbe (akciókutatás jelleg).

A SZGYEP jellegzetességei:

- Helyi program:** a megvalósítás a kistérség összes települését, a teljes kistérségi társadalmat és annak fejlesztését célozza a helyi társadalommal való szoros együttműködésben. A szolgáltatásfejlesztés a helyi (települési) szükségleteket, a kistérségi identitás kialakításának szükségességét és a méretgazdaságossági szempontokat egyaránt figyelembe veszi.
- Komplex program:** bár a program meghatározott területeken jól körülírt fejlesztéseket (lásd később), szolgáltatásokat hoz létre, illetve hosszabb távon generálja azok működését, az egyes szolgáltatások egymásra épülnek. Folyamatosan bővül a közös célokra irányuló, de eltérő szakterületek

által megvalósított szolgáltatások köre, illetve több, különböző célcsoportra irányuló szolgáltatás közös térben működik.

- **Jelentős humán erőforrás bővítés jellemzi:** a szolgáltatások sűrű és aktív szövete (szolgáltatási "boom") alapvető szükséglet a hátrányos helyzetű csoportok helyzetének javítását célzó programok kezdeti időszakában. A kistérségi komplex programok további lényeges eleme a hosszú, egymásra épülő folyamatok sora és ezzel párhuzamosan a helyi viszonyok, a szemléletmód változása. Ehhez megfelelően felkészült szakemberek kellene, akik gyakran nem találhatók meg a szegény térségekben. Az alapszolgáltatásokon és kötelező önkormányzati feladatokon túli szolgáltatások iránti szükséglet (pl. gyerekházak, iskolai koordinátorok, tanodák, szakmaközi műhelyek, közösségfejlesztők stb.) számos külső helyi szakértő folyamatos jelenlétét igényli.
- **Akciókutatás jellegű:** a kiinduló pontot a gyerekszegénység elleni ún. rövid program képezte. Ennek alapján történt az első beavatkozások megtervezése. A több mint három éve folyó programot a folyamatos értékelés, újratervezés és a program, ezen belül a szolgáltatások körének és tartalmának ehhez igazított fejlesztése jellemzi. A folyamat része a gyermekek, fiatalok és családjaik helyzetében bekövetkező változások folyamatos nyomon követése.
- **Program-, nem pedig projektjellegű:** a szokásos projektkorlátoktól (rövid időtartam, menet közbeni változtatás nehézsége, komplexitás hiánya) mentesen, viszonylag rugalmasan alakuló tevékenységek, folyamatosan igazodnak a helyi társadalom változó igényeihez. (A rugalmasságot folyamatosan veszélyezteti, hogy kiegészítő forrásokat többnyire csak szigorúan projektjellegű pályázatokkal lehet hozzájutni. Ez folyamatosan megzavarja a program menetét.)
- **Kísérleti/modell-jelleg:** alkalmasnak kell lennie további hasonló programok szakmai, módszertani és képzési alapjainak kidolgozására, a tapasztalatok átadására.

A program első három évének folyamata és néhány tapasztalata

Forráshiányos indulás. A Nógrád megyei Szécsényi kistérség nagy történelmi és népművészeti hagyományokkal, jelentős természeti értékekkel rendelkezik. Szécsény polgármestere Dr. Fábrián Erzsébet, egyben a Szécsényi kistérség Önkormányzatainak Többcélú Társulása elnöke, gyorsan átlátta a program fontosságát. 2006 őszén a Kistérségi Társulás, az önkormányzatok és az MTA GYEP Iroda együtt, konzorciummá alakulva dolgozott ki egy „Norvég pályázatot” a helyi program megvalósítására. A pályázat elbírálása 3 évig, 2009 végéig húzódott. Minthogy már a szerződés aláírásakor nagy várakozások alakultak ki a kistérségben, amelyeket nem lehetett volna 2-3 évi szünet után újraéleszteni, a kistérségi munka „takaréklángon” megkezdődött. A három éves várakozási időszakban a program működését a GYEP Iroda forrásainak átcsoportosítása, és kisebb, gyorsabb, főként kormányzati segítséget igénylő pályázatok biztosították.

A program „helyi beágyazása”. A program megismertetését, a helyi érdeklődés felkeltését az MTA Gyerekprogram Iroda munkatársai kezdték meg, majd egyre több helyi szakember kapcsolódott be a munkába. 2007-ben megalakult a Szécsényi Gyerekesély Iroda, amely – a helyi szakemberekkel, civilekkel együttműködve – fokozatosan átveszi a pesti szakértői team szerepét. A program első eredményeinek megismertetését számos média-esemény, weboldal, egy ideig nyomtatott hírlevelek és három szakmai konferencia szolgálta. 2009-ben sikerült a társadalmasításban odáig eljutni, hogy megalakuljon a kistérségi gyerekbizottság, illetve ennek szakmai albizottságai, amelyek választott vezetői helyi szakemberek. A „kívülről” jövő kezdeményezéssel való azonosulás dilemmáit ez a program is csak fokozatosan tudta kezelni, számolva a mindig megújuló ellenállásokkal.

A szolgáltatások javításának szükségessége és nehézsége. A helyi programok indításakor kulcskérdés a megfelelő számú, jó színvonalú és együttműködő szolgáltató. Ez a kistérségben – hasonlóan az ország valamennyi hátrányos helyzetű területéhez – csak nagyon részlegesen volt meg. A szolgáltatások (részben a rossz központi szabályozás miatt) alig igazodnak a helyi szükségletekhez. A szakemberek túlterheltek, szupervíziós lehetőség sincs, a kiégés fenyegetése nagy, a gyerekekkel foglalkozó (egészségügyi oktatási szociális) szakemberek közötti együttműködés nem alakult ki. Többnyire az önkormányzatok a munkáltatók, ami olykor nehezíti a szakmai szempontok érvényesítését. A kívülről jövő, változásra ösztönző igényt a helyieknek nehéz elfogadniuk. A színvonal javítása érdekében a SZGYEP szupervíziót biztosított; szakmaközi találkozót, képzéseket, tréningeket szervez.

A komplexitás nehézségei. Minthogy a gyerekszegénység sokszorosán összetett jelenség, ezt a komplexitást figyelembe kell venni a tervezésnél és megvalósításnál egyaránt. A gyermekszegénység csökkentése akkor sikerülhet, ha minden érintett intézmény és gyermekekkel foglalkozó felnőtt képes az együttműködésre, ha egyetértés tud kialakulni a gyermekek jelenét és jövőjét érintő közös értékekben. A Szécsényi Program tapasztalata, hogy az induláskor ezek a feltételek csak részben adóttak. A tervezés és a program komplexitása érdekében nagy hangsúlyt kell, hogy kapjon a szakmák együttműködésének kialakítása és folyamatossá tétele.

A komplex fejlesztésnek rengeteg nehezítő tényezője van. Vannak területek, például egyes képzések, amelyekhez viszonylag könnyű forrást találni. Mások – például a lakások vízvezetékekkel ellátása, vagy a járdaépítés – a következő években kevés pályázható vagy központi forrásra számíthatnak. Másfajta nehézséget jelent az érdekütközések megsokszorozódása. Ezen csak az érdekelt szereplők bevonása, a sokféle párbeszéd, az átlátható nyilvánosság segíthet.

Egy társadalmi kísérlet tervezhetősége. A szécsényi alkalmazási kísérlet voltaképpen akciókutatás. A definíciók sokasága szerint „Az akciókutatás legegyszerűbb formájában egy társadalmi rendszer vizsgálata és egyidejűleg egyfajta kísérlet is a rendszer megváltoztatására.”³ A kísérlet célját és az oda vezető eszközök táráát természetesen már az induláskor ismerni kell, a költségvetéssel együtt. Egy társadalmi folyamat tervezhetősége azonban véges a körülmények változása, a „nem szándékolt következmények törvénye”, új szükségletek belépése, vagy korábban meglévő szükségletek artikulálása, és egészében az emberi cselekvések és reakciók sajátosságai miatt. Ezért a komplex, fokozatos fejlesztésnek rugalmasan kell reagálnia ezekre. Az akciókutatás a visszacsatolások nyomán létrejövő változásokra is épít. A rugalmasság ellenére egy-egy periódus végén az eredetileg vázolt célnak meg kell valósulnia.

A fenntarthatóság dilemmái. A Nemzeti Stratégia helyi adaptálása jelentős forrásokat igényel. A külső – központi állami és pályázati – források mellett a fenntarthatóság érdekében minél több helyi, *belső erőforrásra* van szükség. A belső erőforrások lehetnek anyagi, emberi, szellemi erőforrások, adódhatnak a közösség együttműködéséből. Jelenleg a hazai költségvetési erőforrások szűkösek. Már utaltunk rá, hogy bizonyos célokra – például lakás és környezet javítása – nehéz forrást találni. Más esetekben a program csak a szakágazattal együtt tud sikeresen működni, de a szakágazat – pl. közoktatás – prioritásai eltérnek a programétól, és nem sikerül kompromisszumot kialakítani. A stratégia és az alkalmazási kísérlet egyik fő célja: „alapvetően alakuljon át azon intézmények és szolgáltatások működés módja, amelyek ma hozzájárulnak a szegénység és kirekesztés újratermelődéséhez...”. A szociális és gyermekjóléti szolgáltatások állami finanszírozása jelenleg egyrészt általában alacsony, de ennél nagyobb baj, hogy egyáltalán nem számol a helyi szükségletek differenciáltságával. Tekintettel a kistérségek és települések radiálisan eltérő helyzetére, differenciált normatív állami támogatása nélkül a cél elérése elképzelhetetlen. A pályázati forrásokra is nagy szükség van, azonban nehezítő tényező a bizonytalanság, az a tény, hogy a projektek rövidtávú szemlélete nehezen összehangolható generációs

léptékű beavatkozásokkal, továbbá a projektek tematikus lehatároltsága nem jól szolgálja a komplex programokat. (Öt-hat külön operatív programra benyújtott egyedi projekttel lehetetlen komplex programot megvalósítani). A külső források kiegészítését és helyettesítését szolgálja egy, a közösségi szükséglet kielégítést és a foglalkoztatást javító, és remélhetően többletforrásokat létrehozó szövetkezet. (L. alább)

A program cselekvési területeinek rövid tartalma.

Korai képességgondozás, Biztos Kezdet Gyerekházak: Biztos Kezdet gyerekházak működtetésének célja az integrált, koragyermekkorban elkezdett fejlesztés. A Biztos Kezdet gyerekházak szolgáltatásait a gyermekek önállóan vagy szülővel együtt vehetik igénybe, de a szülők bevonása fontos cél. Az intézmények biztosítják a gyermekek korai képességgondozását, a korai fejlesztéshez kapcsolódó speciális szolgáltatásokat, valamint a szülői kompetenciák elsajátítására is lehetőséget nyújtanak, és támogatást biztosítanak a szülői munkavállalás elősegítéséhez. A gyerekházakban dolgozó munkatársak folyamatosan különböző képzéseken vesznek részt. A gyerekházakban számítógép és internet elérés biztosítja a szülők számára az álláskeresés lehetőségét. Jelenleg folyamatban van a gyerekházak foglalkoztatási információs pontokká történő minősítése és a szolgáltatások bővítése. Munkatársaink a szülők munkaügyi nyilvántartási rendszerben történő regisztrálásában segítséget nyújtanak. A Biztos Kezdet filozófiájának alappontja az egyes szakmák összehangolt együttműködése a gyermekes családoknak nyújtott személyes szolgáltatások minőségének javítása érdekében, ennek megfelelően a gyerekházak és a családsegítő és gyermekjóléti szolgálat munkatársainak folyamatos együttműködésére törekszünk.⁴

Közoktatási integráció, a közoktatás hatékonyságának fejlesztése. Közoktatás-fejlesztési alprogram: iskolai koordinátori háló, tanodák működtetése, iskolán belüli, tanórán kívüli programok és szolgáltatások, tantestületi továbbképzések, tanórán és a tanéven kívüli, oktatáshoz kapcsolódó fejlesztések megvalósítása. A program két nagy területre koncentrál. Az egyik a deszegregáció és az integrált nevelés elterjesztése a kistérségben, a másik a pedagógiai program és munka modernizálása. Része a programnak a lemorzsolódás csökkentése, továbbá a gyerekek/ fiatalok életének tartalmasabbá tétele. A program által nyújtott szolgáltatások sokrétűek:

- Pedagógiai módszertani megújítása érdekében 2008 őszétől továbbképzések, tanári mentorálás,
- Különböző találkozási, továbbképzési, külső tapasztalatszerzési lehetőségek,
- Két településen nyílt korrepetálást és tartalmas iskola utáni elfoglaltságokat, szakköröket biztosító tanoda,
- Nyári táborok, nyári napközi szervezése, nyári napközis étkeztetés és településen kívüli programokat, utazási lehetőségek
- A program által alkalmazott hat iskolai koordinátor az iskolák nagyon szűkös munkaerő ellátottságán enyhít. Képzésüket szakértők végzik. Feladataikhoz tartozik a tanórai munkába való beegítés, a család és az iskola közötti kapcsolat építése, amihez hozzátartoznak a családlátogatások és családok tájékoztatása, a hiányzások csökkentésének és a szülők iskolai képviselőtének szorgalmazása, stb. Feladataik másik csoportja a tanórán kívüli, szabadidős tevékenységek

---

⁴ Továbbiakat erről www.biztoskezdet.hu

szervezése. Munkájuk indirekt hatása, hogy hozzájárulnak az óvodai-iskolai szociális munka elfogadtatásához.

□ A norvég pályázat révén fejlesztő szakemberek alkalmazása a kistérség iskoláinak felsősei számára. A középfokon tanuló gyerekeknek mentortanár program igyekszik megkönnyíteni a serdülőkor amúgy is problémás időszakát. A mentortanárok nemcsak a tanulásban, de a pályaválasztásban is segítséget nyújtanak.

Ifjúsági alprogramok: lemorzsolódó fiatalok egyéni tervek alapján történő támogatása, ifjúsági klubok, ifjúsági programok. A kistérségben 2 300 11-19 éves fiatal él. A fiatalok harmada-negyede nem jár rendszeresen iskolába, vagy lemorzsolódott. A kistérségben gyakorlatilag nem voltak ifjúsági intézmények, programok, szakértő segítők. A 13 településből kettőben működött ifjúsági klub. Felméréseink szerint a serdülők/fiatalok számára nagyon kevés a lehetőség szabadidejük tartalmas eltöltésére, kapcsolatteremtésre.

Ennek megfelelően a program célja kettős. Egyfelől különböző módszerekkel igyekszik megtalálni az iskolából lemorzsolódóban lévő fiatalokat és számukra valamilyen visszailleszkedési lehetőséget nyújtani. Az egyik ilyen kísérlet egyéni életervek kidolgozása és megvalósítása szakértő segítségével. A másik cél a szabadidős programok és lehetőségek szaporítása közösségi terek, ifjúsági klubok, kistérségi gyerek és ifjúsági találkozók, más élményt nyújtó programok révén.

Információs társadalom alprogram: az informatikai ismeretek fejlesztése, IT mentor hálózat működtetése, IT pontok fenntartása, működtetése.

A Szécsényi kistérségben az IT hálózati lefedettség, a számítógép ellátottság, a számítógép- és internethasználat mutatói mélyen az országos átlag alatt álltak. A fejlesztési stratégia igazodott a térségben lakók anyagi lehetőségeihez. A GYEP IT területének tartalma főként közösségi terek, számítógépek és internet elérés biztosítása, továbbá IT mentorok kiképzése és az általuk nyújtott szolgáltatások körének bővítése.

Az Információs társadalmi pontok, (e-pontok, teleházak, közösségi internet hozzáférési helyszínek) rendszeresen nyitva tartanak. Az IT-mentorok szolgáltatásai: információkeresés, a világháló használata, informatikai tanfolyamok megszervezése, elektronikus könyvtár, virtuális jelenlét, irodai szolgáltatások (fénymásolás, iratszerkesztés), e-ügyintézés, állaskeresés-állásközvetítés, stb. tartoznak. A látogatók mintegy fele gyerek.

Egészségesebb gyerekkor. Egészségügyi alprogram: rendszeres szűrések, az ellátásokhoz való hozzáférés javítása, közétkeztetés rendszerének fejlesztése, egészség- és környezettudatos magatartást elősegítő programok.

A gyerek-egészségügyi terület kiemelt feladatai közé tartozik a gyerekek egészségi állapotának felmérése, és annak ösztönzése, hogy a szolgáltatások igazodjanak a szükségletekhez. Az összetett felmérés első lépése a kistérségben jelenleg megoldatlan fogászati szűréshez és fogászati kezeléshez való hozzájutás javítása volt. Hangsúlyos terület a serdülőkori gyerekvállaláshoz kötődő munka, amely az ismeretterjesztő megoldások mellett új, az érintett korosztály megszólítását jobban, hatékonyabban segítő módszerek alkalmazását kíséri meg. További feladat a közétkeztetés tartalmi (egészséges táplálkozás) és formai (az étkezés körülményei) fejlesztése, valamint a helyi gazdasággal való

összekapcsolása. A táplálkozással kapcsolatos programok a szülőket, gyerekeket az intézményeken kívül is célozzák. Az egészségügyi program célkitűzései közé tartozik a helyi települési jó-gyakorlatok kistérségi terjesztése, valamint a helyi, elsősorban iskolai egészség- és környezettudatos magatartásra nevelési kezdeményezések, programok támogatása. Képzésekkel segítik a problématerületek iránti figyelem, érzékenység kialakulását a szakemberek és segítők körében.

Szociális és közösségi munka alprogram: egyéni és közösségi szociális munka megerősítése telepszerű lakóközzel rendelkező településeken, adósságkezelés bevezetése és folyamatos kiterjesztése, képzések, szupervízió, pszichológiai tanácsadás, szociális szolgáltatások bővítése.

Az egyéni és közösségi szociális munka radikális javításához egyelőre nincs elég erőforrás. Részterületeken vannak fontos előrelépések. A lakáshelyzet javítása érdekében elindult egy telep rehabilitációs program Magyargéc településen (mélyinterjú sorozat az érintettekkel igényeik felmérésére, interjúk döntéshozókkal, a szolgáltatások, intézmények képviselőivel és civilekkel, részletes helyzetlemező tanulmány, épületek műszaki felmérése, tulajdonjogi viszonyok rendezése, személyi okmányok ügyintézése, telep rehabilitációs pályázat előkészítése, intenzív egyéni és csoportos szociális munka, valamint közösségfejlesztési programok).

Megfelelő előkészületek s képzések után sikerült elindítani az adósságkezelési szolgáltatást (adósságállomány felmérése, közüzemi szolgáltatókkal való megállapodások megkötése, rendelettervezetek előkészítése, egyeztetése, szükséges képzettség megszerzése), egyelőre csak egy településen. Két további település készül csatlakozni. Emellett rendszeressé váltak a települési szakmaközi megbeszélések a gyerekekkel foglalkozó szakemberek részvételével.

Szülők foglalkoztatásának elősegítése alprogram: a gyermekek jobb napközbeni ellátását szolgáló fejlesztések mellett a munkahelyteremtő projektek, megvalósíthatósági tanulmányok, üzleti tervek készítése, elsősorban a szövetkezetre támaszkodva.

Program alappillére a foglalkoztatás elősegítése, növelése. A program munkaerő-piaci tanácsadója segíti a munkaügyi regisztrációt, egyéni kulcskompetencia méréseket végez, egyéni fejlesztési terveket állít össze tartós munkanélküliek számára, álláskereső klubokat generál, vállalkozói fórumokat szervez. A szakértők részt vesznek a foglalkoztatási tervek előkészítésében, a szociális kerekasztalok munkájában, az Út a munkához program minél sikeresebb megvalósításában. A foglalkoztatással kapcsolatos összetett tervezési és végrehajtási tevékenységek hatékonyabbá tétele érdekében még egy szakképzett fő alkalmazását tervezzük.

Koncepciónk szerint a piaci vállalkozások mellett nagy szükség van a szociális gazdaság közösségi modelljeinek alkalmazására.

Lakhatást javító szolgáltatások alprogram: a lakhatási helyzetet javító programok előkészítése. A program komplexitásához hozzá tartozik, hogy a családok lakhatása valamennyire biztonságos legyen, és hogy a gyerekek társadalmilag elfogadható szintű lakásban és környezetben nőjenek fel. A kielégítetlen szükségletek jelentősek: 2008-ban a lakások 10 %-ában nem volt folyóvíz, 16 % volt zsúfolt, 25 %-a nem volt bekapcsolva a csatornahálózatba. A forráshiány súlyos akadálya annak, hogy szisztematikus tervek készüljenek a szubstandard, komfort nélküli lakások javítására, illetve a leromlott környezetű településrészek rehabilitálására. Az EU új álláspontja ilyen célokra is lehetővé teszi EU-s források elérését, remélhetőleg a továbbiakban segít e probléma kezelésében.

Szociális gazdaság alprogram: A fenntarthatóság új formáinak kialakítása és a munkahelyteremtés érdekében szociális szövetkezet fejlesztése. A szociális gazdaság, ezen belül a korszerű szociális szövetkezet lehetőségeit az ország nem használja ki. A szociális szövetkezet üzleti szemlélettel működő, de nem profit maximálásra törekvő gazdasági egység. Céljai között van a belépő tagok biztonságos megélhetése foglalkoztatáshoz kapcsoltn, a helyi szükségletek új módon való kielégítése, a demokratikus, közösségi gyakorlatok terjesztése. Jelentős előkészületek történtek jó egy évig egy kistérségi szintű szociális szövetkezet megalakítása érdekében (számos helyi fórum, tagok toborzása, üzleti tervek kidolgozása, új hitel terméktípusok kidolgozása), amelyet 2008 végén sikerült megalakítani eMulticoop Szociális Szövetkezet néven. Két (hulladékgyűjtő és IT) üzletágot már elindított, illetve három munkahelyteremtő beruházás támogatására nyújtott be pályázatot.

Kistérségi kiterjesztés.

A Programiroda folyamatosan részt vett az Új Magyarország Fejlesztési Terv gyerekszegénységgel, gyerekesélyek növelésével kapcsolatos munkálataiban. 2008 óta a TÁMOP 5.2.1 kiemelt program konzorciumi partnereként felel a kistérségi komplex gyerekprogramok országos kiterjesztéséért. A kistérségi kiterjesztéseket módszertani és képzési anyagokkal, kutatásokkal, illetve a tapasztalt szakértők együttműködése révén valósítja meg. A szécsényi tapasztalatok felhasználásával 2010-ben öt, 2011-ben várhatóan további hat leghátrányosabb helyzetű kistérségben kezdődik komplex gyerekesély program zömmel európai forrásokból.